

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
“ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ”
для студентів спеціальності
6.030508 «ФІНАНСИ І КРЕДИТ»,
з подальшою можливістю навчання
за спеціалізацією 7.03050801 «Фінанси і кредит»
всіх форм навчання

ЧАСТИНА 1

2014

Конспект лекцій з дисципліни «ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ» для студентів спеціальності 6.030508 «Фінанси і кредит» з подальшою можливістю навчання за спеціалізацією 7.03050801 «Фінанси і кредит» всіх форм навчання частина 1/ Укладач к.е.н. доц. О.Ф. Андросова, ст. викладач, О.В. Шестопалова, Запоріжжя: ЗНТУ, 2014.- 58 с.

Укладачі: к.е.н. доц. О.Ф. Андросова, ст. викладач, О.В. Шестопалова

Рецензент: к.е.н., доц. І.І. Куриленко кафедри «Маркетингу»

Відповідальний за випуск: к.е.н. проф. Ж.К. Нестеренко

Затверджено
на засіданні кафедри «Фінанси і
кредит»
Протокол № 10 від 20.06.2014 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ЗНАЧЕННЯ І ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ	7
1.1. Суть і значення фінансового аналізу.....	7
1.2. Фінансовий стан підприємства як об'єкт фінансового аналізу.....	8
1.3.Об'єкт і суб'єкт фінансового аналізу, його мета та основні завдання.....	9
1.4. Основні напрями і види фінансового аналізу.....	12
1.5. Прийоми фінансового аналізу.....	14
1.6. Методи і моделі фінансового аналізу.....	16
1.7.Показники та фактори у фінансовому аналізі, їх класифікації.....	18
РОЗДІЛ 2 ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ	21
2.1. Необхідність, суть і значення фінансової інформації.....	21
2.2. Мета і завдання аналізу фінансових звітів.....	21
2.3. Загальні вимоги до фінансової звітності відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку.....	22
2.4.Баланс як основне джерело інформації для фінансового аналізу.....	24
2.5.Звіт про фінансові результати як джерело інформації про прибутковість підприємства.....	25
2.6.Звіт про рух грошових коштів як джерело аналізу грошових потоків.....	26
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ МАЙНА ПІДПРИЄМСТВА	29
3.1.Економічна суть майна підприємства, його структура і класифікація.....	29
3.2. Аналіз основного капіталу (необоротних активів) підприємства.....	31
3.3. Оцінка нематеріальних активів підприємства.....	31
3.4. Оцінка матеріальних активів (основних засобів) та фінансових інвестицій.....	32
3.5. Оцінка оборотних активів.....	34
3.6. Загальна оцінка вартості майна.....	34
3.7.Оцінка рентабельності роботи підприємства.....	35
РОЗДІЛ 4 АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ МАЙНА ПІДПРИЄМСТВА	37
4.1. Теоретичні основи методології здійснення аналізу.....	37

4.2. Аналіз наявності, складу і динаміки джерел формування майна.....	38
4.3. Аналіз рентабельності капіталу.....	41
4.4. Оцінка вартості капіталу.....	42
РОЗДІЛ 5 АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	44
5.1. Економічна сутність ліквідності та платоспроможності підприємства.....	44
5.2. Аналіз показників ліквідності та платоспроможності.....	45
РОЗДІЛ 6 АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	47
6.1. Суть фінансової стабільності та стійкості.....	47
6.2. Основні чинники, що впливають на фінансову стійкість підприємства.....	49
6.3. Кількісна оцінка фінансової стійкості підприємства.....	52
6.4. Характеристика типу фінансової стійкості та її визначення.....	55
6.5. Оцінка запасу фінансової стійкості.....	57
Частина 2	

ВСТУП

На сучасному етапі економічного розвитку, в умовах трансформації національної економіки, тобто відмова суспільства від системи планової економіки і переходу до ринкової докорінно змінили умови функціонування підприємств. Вони стали реально управляти своєю господарською діяльністю за повної самостійності, одночасно забезпечуючи виживання та стабільність. Засадою виживання та основою стабільного стану є фінансова стійкість. Вона відображає такий стан фінансових ресурсів, при якому підприємство вільно маневруючи грошовими коштами, спроможне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробництва і реалізації продукції, а також витрати на його розвиток. Це потребує вибору такої моделі управління, яка б відповідала меті підвищення ефективності діяльності й водночас давала б змогу зберегти його стабільність та фінансову незалежність в умовах конкуренції.

Отже, становлення ринкових відносин потребує від фахівців певних знань з методики та методології фінансового аналізу з урахуванням особливостей вітчизняної економіки, світового досвіду, що обумовлює необхідність підготовки відповідних навчальних посібників.

В останні роки з'явилося багато публікацій з фінансового аналізу. Вітчизняні фахівці активно вивчають зарубіжний досвід фінансового аналізу і управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності, банками, страховими компаніями. Разом з тим наявність значної кількості видань з фінансового аналізу не зменшують потреби в літературі, де була б послідовно викладена комплексна, цілісна система процедур фінансового аналізу з урахуванням особливостей підготовки фахівців різного напрямку.

Метою курсу «Фінансовий аналіз» є опанування його теоретичних основ та набуття практичних навичок аналітичної роботи. Вивчаючи предмет, слід прагнути глибоко зрозуміти суть економічних явищ і процесів, їхні взаємозв'язки і взаємозалежності, вміти їх систематизувати і моделювати, визначати вплив чинників, оцінювати результати діяльності, виявляти резерви підвищення

ефективності діяльності підприємства та розробляти заходи щодо їх реалізації.

Дисципліна «Фінансовий аналіз» перебуває у тісному взаємозв'язку і взаємодії з іншими дисциплінами, такими як економічний аналіз господарської діяльності, економічна статистика, інвестиційний і фінансовий менеджмент, фінанси підприємств, фінансові ризики тощо.

РОЗДІЛ 1 ЗНАЧЕННЯ І ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ

1.1 Суть і значення фінансового аналізу

У традиційному розумінні суть фінансового аналізу полягає в оцінці і прогнозуванні фінансового стану підприємства за даними фінансової звітності та обліку.

Фінансовий аналіз є одним із основних елементів фінансової політики підприємства.

Фінансовий аналіз — це процес дослідження фінансового стану і основних результатів фінансово-господарської діяльності підприємства з метою виявлення резервів підвищення його ринкової вартості та забезпечення ефективного розвитку, це засіб накопичення, трансформації й використання інформації фінансового характеру.

Фінансовий аналіз є частиною загального, повного аналізу господарської діяльності, який складається з двох взаємопов'язаних розділів фінансового і управлінського аналізу.

Фінансовий аналіз є основою для управління фінансами підприємства. В узагальненому вигляді він включає в себе три головні елементи:

- оцінка фінансових потреб підприємства;
- розподіл потоків грошових коштів залежно від конкретних планів підприємства, визначення додаткових обсягів залучення фінансових ресурсів та каналів їх одержання— кредити, пошук внутрішніх резервів, додатковий випуск акцій, облігацій;
- забезпечення системи фінансової звітності, яка б об'єктивно відображувала процеси та забезпечувала контроль за фінансовим станом підприємства.

Фінансовий аналіз сприяє вирішенню питання поточного руху фінансових ресурсів, їх формування й використання, поточного та довгострокового планування діяльності. Він є засобом поєднання фінансового та загального менеджменту в частині аналізу, а також фінансового забезпечення стратегії підприємства.

Без фінансового аналізу неможливі планування, прогнозування, бюджетування, ефективне розміщення фінансових ресурсів, аудит.

Отже, фінансовий аналіз має важливе значення в економічній діяльності підприємства, оскільки дає змогу:

- вишукувати резерви поліпшення фінансового стану підприємства;
- об'єктивно оцінювати раціональність використання усіх видів фінансових ресурсів;
- своєчасно вживати заходів, спрямованих на підвищення платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості підприємства;
- забезпечувати оптимальний виробничий та соціальний розвиток колективу за рахунок використання виявлених у результаті аналізу резервів;
- забезпечити розробку плану фінансового оздоровлення підприємства.

1.2. Фінансовий стан підприємства як об'єкт фінансового аналізу

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансової діяльності. На фінансовий стан підприємства позитивно впливають безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Фінансовий стан підприємства— це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських чинників і характеризується системою моделей, методів, прийомів і показників, що відображують наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів.

Під *фінансовим станом підприємства* розуміють спроможність підприємства фінансувати свою діяльність. Він характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормального функціонування підприємства, доцільністю їх розміщення та ефективного використання, фінансовими взаємовідносинами з іншими юридичними і фізичними особами, платоспроможністю та фінансовою стійкістю. Тобто на фінансовий стан підприємства впливає рівень збалансованості окремих структурних елементів активів і капіталу підприємства, а також рівень ефективності їх використання. Оптимізація фінансового стану є однією з головних умов успішного його розвитку в майбутньому періоді. Водночас кризовий фінансовий

стан підприємства свідчить про серйозну загрозу настання його банкрутства.

Отже, фінансовий стан — найважливіша характеристика економічної діяльності підприємства, оскільки визначає конкурентоспроможність підприємства, його потенціал у діловому співробітництві, оцінює ступінь гарантованості економічних інтересів самого підприємства та його партнерів із фінансових і інших відносин.

Аналіз фінансового стану підприємства є необхідним етапом для розробки планів і прогнозів фінансового оздоровлення підприємств. Оцінка є необхідною передумовою для ведення діяльності підприємства усіх форм власності, а також є необхідною для основних користувачів (інвестори, власники, керівництво підприємства, банки, постачальники та інші кредитори, працівники підприємства, органи державного управління, юридичні та фізичні особи), яких цікавить фінансово-господарська діяльність вітчизняних та зарубіжних підприємств.

Для проведення всебічного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства використовується баланс підприємства, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки до звітності, дані статистичної звітності, оперативні дані, бізнес-план тощо.

1.3. Об'єкт і суб'єкт фінансового аналізу, його мета та основні завдання

Об'єктом фінансового аналізу виступають конкретне підприємство та його фінансовий стан.

Суб'єктами фінансового аналізу є фінансові аналітики, які зацікавлені в діяльності підприємства з будь-яких причин.

Фінансовий стан підприємства може бути стійким, нестійким і кризовим. Він характеризується системою показників, які відображають процес формування й використання фінансових ресурсів підприємства.

Метою фінансового аналізу є всебічна оцінка фінансового стану підприємства, резервів його діяльності та ділової активності задля пошуку резервів підвищення рентабельності, виробництва і зміцнення комерційного розрахунку як основи стабільної роботи підприємства, а також виконання ним зобов'язань перед бюджетом, банком та іншими

установами; розробки найвірогідніших передбачень і прогнозів майбутніх умов функціонування підприємства, визначення дохідності підприємства для порівняння її з аналогічними показниками інших підприємств або оцінка підприємства з погляду його ринкової вартості; своєчасного виявлення та усунення недоліків у господарській діяльності для визначення шляхів підвищення фінансового стану підприємства та його платоспроможності, виявлення змін у фінансовому стані в просторово-часовому розрізі та ОСНОВНИХ чинників, які впливають на фінансовий стан підприємства прогнозування основних тенденцій у фінансовому стані.

Таблиця 1.1 – «Мета фінансового аналізу залежно від різних партнерських груп, зацікавлених у його результатах»

Основні партнерські групи	Внесок партнерської групи	Компенсація, яку вимагають	Мета фінансового аналізу
Власники	Власний капітал	Дивіденди	Фінансові результати та фінансова стійкість підприємства
Кредитори	Позиковий капітал	Відсотки	Ліквідність (платоспроможність), спроможність підприємства мобілізувати грошові кошти для сплати боргів
Керівники (адміністрація)	Знання справи та вміння керувати	Оплата праці й частина прибутку понад оклад	Уся інформація, корисна для управління
Персонал (службовці)	Виконання робіт згідно з розподілом праці	Заробітна плата, премії та соціальні умови	Фінансові результати підприємства та його ліквідність
Постачальники	Постачання засобів і предметів праці	Договірна ціна	Фінансовий стан, ліквідність

Продовження таблиці 1.1

Основні партнерські групи	Внесок партнерської групи	Компенсація, яку вимагають	Мета фінансового аналізу
Покупці (клієнти)	Збут продукції, товарів, робіт, послуг	Договірна ціна	Фінансовий стан і стан запасів готової продукції та товарів
Податкова адміністрація	Послуги держави	Сплата податків повністю та в строк	Фінансові результати підприємства

Для досягнення мети фінансового аналізу мають вирішуватись такі основні завдання:

- дослідження рентабельності підприємства;
- дослідження фінансової стійкості підприємства;
- об'єктивна оцінка динаміки та стану ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості підприємства;
- дослідження ефективності використання майна (капіталу) підприємства, забезпечення підприємства оборотними коштами;
- оцінка конкурентоспроможності підприємства;
- аналіз ділової активності підприємства та його стану на ринку цінних паперів;
- визначення ефективності використання фінансових ресурсів:
- загальна оцінка фінансового стану і чинників його зміни;
- вивчення співвідношення між джерелами оборотних коштів, їх розміщенням і ефективністю використання;
- додержання підприємством фінансової, розрахункової та кредитної дисципліни;
- визначення ліквідності і фінансової стійкості підприємства;
- довго- і короткострокове прогнозування стійкості фінансового стану.

Для того щоб виконати ці завдання, вивчають:

- наявність, склад і структуру оборотних коштів підприємства, причини та наслідки їх змін;

- наявність, склад і структуру джерел власних коштів підприємства, причини та наслідки їх змін;
- стан, структуру і зміни довгострокових активів;
- наявність, структуру поточних активів у сферах виробництва й обігу, причини та наслідки їх змін;
- платоспроможність і фінансову гнучкість;
- ефективність використання активів;
- окупність інвестицій.

1.4. Основні напрями і види фінансового аналізу

Основні напрями аналізу фінансового стану підприємства наведено на рис. 1.1.

Основу інформаційного забезпечення оцінки фінансового стану складає бухгалтерська звітність. Крім того, може використовуватись додаткова інформація, в основному оперативного характеру, однак вона має допоміжний характер.

Внутрішній аналіз проводять фахівці самого підприємства.

Зовнішній аналіз здійснюють аналітики, які є сторонніми особами для підприємства, і тому не мають доступу до внутрішньої інформаційної бази підприємства. Такий аналіз більш формалізований і менш деталізований.

Основним змістом зовнішнього фінансового аналізу є:

- аналіз показників прибутку;
- аналіз показників рентабельності;
- аналіз фінансового стану, ринкової стійкості, ліквідності балансу, платоспроможності підприємства.
- аналіз ефективності використання позикового капіталу;
- економічна діагностика фінансового стану підприємства і рейтингова оцінка емітентів.

Рисунок 1.1 - Схема аналізу фінансового стану підприємства

Фінансовий аналіз за даними фінансової звітності називають *класичним аналізом*.

Основний зміст внутрішнього фінансового аналізу такий самий, як і зовнішнього, проте в ньому використовують як джерело інформації оперативні дані системного бухгалтерського обліку, нормативну і планову інформацію.

Він включає аналіз ефективності авансування капіталу, аналіз взаємозв'язку витрат, обороту і прибутку, а також оцінку ефективності господарської діяльності.

Повний фінансовий аналіз проводять з метою вивчення усіх аспектів фінансової діяльності підприємства в комплексі;

Тематичний фінансовий аналіз обмежується вивченням окремих аспектів фінансової діяльності підприємства. Предметом фінансового аналізу може бути ефективність використання активів підприємства, оптимальність залучення фінансових ресурсів з окремих джерел, стан фінансової стійкості та платоспроможності підприємства, оптимальність фінансової структури капіталу тощо.

Попередній фінансовий аналіз пов'язаний з вивченням умов фінансової діяльності в цілому або здійснення окремих фінансових операцій підприємства. Наприклад, оцінка власної платоспроможності при необхідності отримання банківського кредиту.

Поточний (оперативний) фінансовий аналіз проводиться в процесі поточної фінансової діяльності з метою оперативного впливу на результати фінансової діяльності. Як правило, він обмежується невеликим періодом часу (місяць, квартал).

Прогнозний (ретроспективний) фінансовий аналіз здійснюється підприємством за певний перспективний або звітний період (місяць, квартал, рік). Він дає змогу глибше та повніше проаналізувати фінансовий стан і результати фінансової діяльності підприємства порівняно з попереднім та поточним аналізом, оскільки ґрунтується на звітних матеріалах, а також спрогнозувати діяльність підприємства на перспективу.

1.5. Прийоми фінансового аналізу

До економіко-логічних прийомів належать прийоми порівняння, деталізація, групування середніх та відносних величин, балансовий прийом, горизонтальний (у часі) та вертикальний (структурний) аналіз, можна віднести інтегральний, графічний та кореляційно-регресійні прийоми.

Найважливішими спеціальними прийомами фінансового аналізу є *порівняльний, або просторовий, аналіз*. Суть прийому порівняння полягає в порівнянні фінансових показників звітного періоду з їх плановим значенням (норматив, норма, ліміт) із показниками попереднього періоду.

Деталізація як прийом широко використовують при аналізі чинників факторів і результатів господарської діяльності в часі та місці (просторі). За допомогою цього прийому виявляють позитивні та негативні дії окремих чинників, результати впливу яких, як правило, взаємно протилежні.

Групування як засіб розподілу сукупності на однорідні за ознаками елементи застосовують в аналізі для того, щоб розкрити зміст середніх підсумкових показників і впливу окремих одиниць на ці середні.

Прийом *середніх величин* краще відображають суть процесу, що відбувся, закономірності його розвитку, ніж більшість окремо взятих позитивних та негативних відхилень. Середні величини широко застосовують при проведенні аналізу, особливо при вивченні масових явищ, таких як середній виробіток, середні залишки запасів продукції тощо. Використовують середньоарифметичні та середньохронологічні зважені.

Прийом *відносних величин* (відсотки, коефіцієнти, індекси) дають змогу глибше зрозуміти суть і характер відхилення від базового показника. Відносні величини особливо необхідні для вивчення динаміки показників за ряд звітних періодів. Зростання чи зниження показника розраховують відносно єдиної бази, прийнятої за вихідну, або відносно ковзаючої бази, тобто до попереднього показника.

Балансовий прийом застосовують у тому разі, якщо потрібно вивчити співвідношення двох груп взаємопов'язаних економічних показників, підсумки яких мають бути рівними. Найбільш поширеним є прийом балансових оцінок. Його використовують при аналізі фінансового стану підприємства та застосовують для перевірки повноти і правильності зроблених розрахунків щодо визначення впливу окремих чинників на загальну величину відхилення за показником, що вивчається.

Горизонтальний (у часі) аналіз передбачає порівняння кожної позиції звітності з аналогічною позицією попереднього періоду. Він дає змогу виявити тенденції зміни окремих статей або їх груп, що

входять до складу бухгалтерської звітності. В основу цього аналізу покладено обчислення базисних темпів зростання балансових статей чи звіту про фінансові результати підприємства.

Вертикальний (структурний) аналіз спрямований на визначення структури фінансових показників з виявленням впливу кожної позиції звітності на результат у цілому. Вертикальний аналіз подає фінансову звітність у вигляді відносних величин, які характеризують структуру узагальнюючих підсумкових показників.

Трендовий аналіз спрямований на порівняння кожної позиції звітності з низкою періодів, що передують, і визначення тренда, тобто основної тенденції динаміки показника, очищеної від випадкових впливів окремих періодів.

Прямий (власне аналіз), коли результативний показник дроблять на складові; *зворотний (синтез)*, коли його окремі елементи об'єднують загальний результативний показник.

1.6. Методи і моделі фінансового аналізу

Для досягнення основної мети аналізу фінансового стану підприємства — його об'єктивної оцінки та впливу можливостей підвищення ефективності функціонування — можуть застосовуватись різні методи аналізу.

Методи фінансового аналізу — це комплекс науково-методичних інструментів та принципів дослідження фінансового стану підприємства.

В економічній теорії та практиці існують різні класифікації методів економічного аналізу взагалі та фінансового аналізу зокрема.

За класифікацією розрізняють неформалізовані й формалізовані методи аналізу. *Неформалізовані (евристичні) методи аналізу* ґрунтуються на описуванні аналітичних процедур на логічному рівні, а не на жорстких аналітичних взаємозв'язках та залежностях. До неформалізованих належать такі методи:

- експертних оцінок та сценаріїв;
- психологічні;
- морфологічні;
- порівняльні;
- побудови системи показників;
- побудови системи аналітичних таблиць.

До *формалізованих методів фінансового аналізу* належать ті, в основу яких покладено жорстко формалізовані аналітичні залежності. Основні з них такі:

- арифметичних різниць;
- ланцюгових підстановок;
- відсоткових чисел;
- дисконтування;
- диференційний;
- балансовий;
- логарифмічний;
- виокремлення ізольованого впливу факторів;
- інтегральний;
- простих та складних відсотків;
- та ін.

У процесі фінансового аналізу також широко застосовують традиційні методи економічної статистики (середніх та відносних величин, групування, графічний, індексний, елементарні методи обробки рядів динаміки) та математико-статистичні (кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, метод головних компонентів).

Фінансовий аналіз здійснюють за допомогою різних моделей, які дають змогу структурувати та ідентифікувати взаємозв'язки між ОСНОВНИМИ показниками. Існують три основні типи моделей, які застосовують у процесі аналізу фінансового стану підприємства:

- описові;
- передбачувальні;
- нормативні.

Описові моделі (описового характеру) є основними для оцінки фінансового стану підприємства. До них належать побудова системи звітних балансів, подання фінансових звітів у різноманітних аналітичних розрізах, вертикальний і горизонтальний аналіз звітності, трендовий аналіз, аналіз відносних показників і коефіцієнтів, порівняльний, або просторовий, аналіз, факторний аналіз, система аналітичних коефіцієнтів. Описові моделі ґрунтуються на використанні інформації з фінансової звітності.

Предикативні моделі— це моделі прогностичного характеру, які використовують для прогнозування доходів та прибутку підприємства, його майбутнього фінансового стану. Найпоширеніші з них такі:

- розрахунок точки критичного обсягу продажу (аналіз беззбитковості);
- побудова прогностичних фінансових звітів;
- моделі динамічного аналізу (детерміновані або факторні моделі) та регресивні моделі;
- моделі ситуаційного аналізу.

Нормативні моделі— це моделі, які уможливлюють порівняння фактичних результатів діяльності підприємства із нормативними. Ці моделі застосовують, як правило, у внутрішньому фінансовому аналізі. Їх суть полягає у встановленні нормативів на кожну статтю витрат стосовно технологічних процесів, видів виробів та у розгляді і з'ясуванні причин відхилень фактичних даних від цих нормативів.

Фінансовий аналіз значною мірою ґрунтується на застосуванні детермінованих факторних моделей.

1.7. Показники та фактори у фінансовому аналізі, їх класифікації

Існує кілька класифікацій показників аналізу фінансового стану підприємства. Більшість економістів виділяє такі групи відносних показників, як коефіцієнти прибутковості (рентабельності), ліквідності, стабільності та акціонерного капіталу. Інші аналітики схильні до такої класифікації: показники ліквідності, управління активами й управління пасивами, прибутковості та ринкової вартості акцій. Існує також думка, згідно з якою виділяються коефіцієнти ліквідності, зобов'язань кредиторам, прибутковості та покриття.

Найбільш доцільним є виділення процедур експрес-аналізу та поглибленого аналізу фінансового стану.

Первинні показники формуються безпосередньо за даними обліку планової інформації, похідні розраховують на основі первинних даних, синтетичні (інтегральні) дають узагальнюючу характеристику складних економічних явищ — прибутку, собівартості тощо.

Натуральні показники відбивають величину явища у фізичних величинах (вагових, лінійних, об'ємних), вартісні — величину складних за складом явищ у грошовому вимірі.

Абсолютні показники — це вартісні, натуральні, трудові чи умовні вимірювачі, відносні — це відношення одного показника до іншого: коефіцієнти, індекси, відсотки. Вони характеризують ступінь виміру явища (процесу) або його результату в часі, просторі, структуру показників, що вивчаються, їх частоту та інтенсивність.

Причинно-наслідкові зв'язки та результати вивчають на основі результативних та факторних показників.

Результативний показник — це економічний показник, що є об'єктом дослідження. Показники, які характеризують результати діяльності підприємства, називають факторними.

Залежно від ознак можна запропонувати таку класифікацію показників:

- *за властивістю явищ і процесів* — кількісні та якісні показники
- *за ступенем використання* — загальні та специфічні;
- *за способом утворення* — первинні, похідні та синтетичні (інтегральні);
- *за способом розрахунку* — абсолютні й відносні.

Поняття «фактор» — це одне із основних понять у фінансовому аналізі. Слово «фактор» означає той, що працює, виробляє, тобто це причина, рухома сила якого-небудь процесу, яка визначає його характер чи одну з характерних рис. При економічних дослідженнях під фактором розуміють умови, необхідні для визначення певного господарського процесу, а також причини, які мають вплив на результат цього процесу.

Усі фактори, які впливають на результати фінансово-господарської діяльності, можна підрозділити на природні, соціально-економічні, які сприяють найкращому використанню ресурсів підприємства та виробничо-економічні, що характеризують використання виробничих ресурсів підприємства.

Природні фактори не здійснюють систематичного впливу на результати діяльності підприємства.

До соціально-економічних належать, наприклад, рівень освіти, кадрів, організація культурно-масової роботи, житлові умови тощо. На

сучасному етапі ці фактори вивчені дуже мало, розглядаються переважно виробничо-економічні фактори.

РОЗДІЛ 2 ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ

2.1. Необхідність, суть і значення фінансової інформації

Фінансова інформація — це набір даних (у систематизованій певним способом формі) про: господарські ресурси, зобов'язання та фінансові джерела підприємства; рівень прибутку й витрат, які дають змогу оцінити очікувані доходи та пов'язані з ними ризики; обороти фірми та якість її активів; обсяг і якість потоків грошових коштів.

Аналіз фінансових звітів допомагає також оцінити ліквідність, фінансову стійкість, плато- і кредитоспроможність підприємства.

Інформація має бути:

- а) відкритою
- б) зрозумілою які приймають ділові рішення на її основі;
- в) корисною або значущою та вірогідною;

Коли необхідно порівняти показники різних підприємств, потрібно бути обережним. Не можна порівнювати показники одного підприємства з іншим тільки тому, що воно належить до тієї самої галузі промисловості. Слід вибирати підприємства однієї галузі промисловості, які мають подібні характеристики, а саме: близький асортимент продукції; аналогічні розміри; єдину дату закінчення фінансового року; використання подібної облікової політики; застосування подібних методів аналізу (практика оцінки запасів на кінець року).

2.2. Мета і завдання аналізу фінансових звітів

Головна мета аналізу фінансових звітів — дати оцінку результатів ефективності діяльності підприємства за звітний період і його поточного фінансового стану, своєчасно виявляти й усувати недоліки у фінансовій діяльності та знаходити резерви поліпшення фінансового стану підприємства та підвищення його платоспроможності.

При цьому слід вирішити такі завдання:

– на основі вивчення взаємозв'язку між різними показниками операційної, інвестиційної та фінансової діяльності дати оцінку виконання плану з надходження фінансових ресурсів та їх використання з позиції поліпшення фінансового стану підприємства;

- зпрогнозувати можливі фінансові результати економічної рентабельності виходячи із реальних умов господарської діяльності й наявності власних і позикових ресурсів, розробити моделі фінансового стану за різноманітних варіантів використання ресурсів;

- розробити конкретні заходи, спрямовані на ефективніше використання фінансових ресурсів і зміцнення фінансового стану підприємства.

Аналіз фінансових звітів має дати відповіді на два запитання: 1) чи має підприємство прибуток за результатами своєї фінансової господарської діяльності за рік; 2) чи спроможне підприємство виконати свої зобов'язання і чи не приведе таке виконання зобов'язань до ліквідації фірми у зв'язку з нестачею фінансових ресурсів?

2.3. Загальні вимоги до фінансової звітності відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку

Загальні вимоги до фінансової звітності викладено в положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 (далі— П(С)БО 1), затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87. П(С)БО 1 встановлює мету фінансових звітів, їх склад, звітний період, якісні характеристики та принципи, яким слід керуватися під час складання фінансових звітів, вимоги до розкриття інформації у фінансових звітах.

П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» передбачено застосовувати при підготовці та наданні фінансових звітів підприємствами, організаціями, установами та іншими юридичними особами (далі — підприємствами) усіх форм власності (далі - банків і бюджетних установ). Проте в ньому не наведено правил складання консолідованої фінансової звітності. В основу П(С)БО 1 покладено Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (переглянутий у 1997 р.) Комітету з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Відповідно до П(С)БО 1 *фінансова звітність* — це бухгалтерська звітність, яка відображає фінансовий стан підприємства і результати його діяльності за звітний період. Метою такої звітності є забезпечення загальних інформаційних потреб широкого кола користувачів, які покладено на неї як на основне джерело фінансової інформації під час прийняття економічних рішень.

Користувачі звітності: Інвестори, власники; керівництво підприємства; банки, постачальники, інші кредитори; замовники; працівники підприємства; органи державного управління.

Для прийняття економічних рішень користувачами фінансових звітів необхідна інформація про фінансовий стан, результати діяльності та зміни у фінансовому стані підприємства. Зазначені інформаційні потреби обумовили склад фінансової звітності. Згідно з П(С)БО 1 до неї відносять:

- Баланс (ф. № 1);
- Звіт про фінансові результати (ф. № 2);
- Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3);
- Звіт про власний капітал (ф. № 4);
- Примітки до звітів (ф. № 5).

Інші звіти (звернення ради директорів до акціонерів, звіт керівництва компанії, звіт аудитора тощо), які включені до звітності підприємства, не є фінансовою звітністю.

Такі складові фінансової звітності, як Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про власний капітал та Звіт про рух грошових коштів, складаються зі статей, які об'єднуються у відповідні розділи.

Форми, перелік статей фінансових звітів та їх зміст встановлено П(С)БО 2—5. Проте підприємство заносить інформацію до тієї чи іншої статті відповідного фінансового звіту тільки тоді, коли:

- існує ймовірність збільшення або зменшення майбутніх економічних вигід, пов'язаних із цією статтею;
- оцінка статті може бути достовірно визначена.

Фінансова звітність має надавати дохідливу, доречну, достовірну та зіставну інформацію щодо фінансового стану, результатів діяльності підприємства, руху його грошових коштів, змін у складі власного капіталу.

Для того щоб фінансова звітність була зрозумілою користувачам, П(С)БО 1 вимагає наявності в ній даних про:

- підприємство;
- дату звітності та звітний період;
- валюту звітності та одиницю її виміру;
- відповідні показники (статті) за звітний та попередній періоди;
- облікову політику підприємства та її зміни;

- аналітичну інформацію щодо статей фінансових звітів;
- консолідацію фінансових звітів;
- припинення (ліквідацію) окремих видів діяльності;
- обмеження щодо володіння активами;
- участь у спільних підприємствах;
- виявлені помилки та пов'язані з ними коригування;
- переоцінку статей фінансових звітів;
- іншу інформацію, розкриття якої передбачено відповідними

П(С)БО.

Фінансова звітність має бути підготовлена та надана користувачам у певні строки, які визначаються чинним законодавством. У разі надмірної затримки під час надання звітної інформації вона може втратити свою доречність.

Дані фінансової звітності є основою не тільки для оцінки результатів звітного періоду, а й для їх прогнозування. Так, інформацію щодо фінансового стану та результатів діяльності часто використовують як основу для прогнозування майбутнього фінансового стану.

Під час підготовки фінансової звітності кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від власників — фізичних осіб. Отже, особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатись у фінансовій звітності підприємства.

Згідно з П(С)БО 1 підприємство висвітлює свою облікову політику в Примітках, описуючи принципи оцінки та методи обліку щодо окремих статей звітності. Підприємство має право вибору та прийняття цих рішень самостійно.

2.4. Баланс як основне джерело інформації для фінансового аналізу

Основним звітним документом фірми є бухгалтерський баланс, який являє собою моментальний знімок фінансово-господарського стану підприємства на певну дату. Баланс дає змогу зробити оцінку найсуттєвіших ознак фірми. Саму процедуру оцінок прийнято називати читанням балансу. Вміння читати баланс — важлива професійна характеристика фінансиста, яка дає йому можливість складати прогнозні баланси й управляти найважливішими фінансовими параметрами підприємства. До того ж уміння читати

фінансові звіти допомагає фінансовому аналітику скласти правильну думку про фінансовий стан і виробничу діяльність інших компаній.

Баланс— звіт про фінансовий стан підприємства, який відображує на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал.

Метою складання балансу є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на звітну дату.

Як і будь-яка форма фінансової звітності, баланс містить заголовки, основні її елементи (класи) та підкласи. У заголовку наводиться:

- назва підприємства, його організаційно-правова форма та місце знаходження;

- назва звіту;

- дата, на яку складено звіт;

- валюта, в якій складено звіт, та рівень її точності.

Для вивчення фінансового стану підприємства необхідна інформація про економічні ресурси, що ним контролюються, його фінансову структуру, ліквідність та платоспроможність, а також здатність адаптуватись до змін середовища, в якому воно функціонує.

Елементами балансу, безпосередньо пов'язаними з визначенням фінансового стану підприємства та змін у ньому, є:

- активи;

- зобов'язання;

- власний капітал.

Активи і зобов'язання не підлягають згортанню за винятком випадків, передбачених окремими стандартами.

Підсумок активів балансу має дорівнювати сумі зобов'язань та власного капіталу.

2.5. Звіт про фінансові результати як джерело інформації про прибутковість підприємства

Звіт про фінансові результати (ф. № 2) складається з трьох розділів.

Призначення Звіту про фінансові результати полягає у визначенні чистого прибутку (збитку) звітного періоду. З цією метою у формі звіту передбачено послідовне зіставлення його статей. Отже,

процес розрахунку прибутку (збитку) звітного періоду може бути поділений на такі кроки:

Крок 1. Визначення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Крок 2. Розрахунок валового прибутку (збитку).

Крок 3. Визначення фінансового результату — прибутку (збитку) — від операційної діяльності.

Крок 4. Розрахунок прибутку (збитку) від звичайної діяльності до оподаткування.

Крок 5. Визначення прибутку (збитку) від звичайної діяльності.

Крок 6. Визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду.

У розділі II Звіту про фінансові результати операційні витрати (на виробництво, збут, управління та інші операційні витрати) надаються в розрізі економічних елементів.

Розділ 3 Звіту про фінансові результати містить розрахунок показників прибутковості акцій.

Показники прибутку на акцію (ПНА) використовують для оцінки минулих результатів операційної діяльності підприємства з метою формування висновку щодо його потенціалу та прийняття рішень про інвестиції. Його економічний зміст полягає в розкритті ефективності (прибутковості) використання підприємством ресурсів, наданих власниками його звичайних акцій.

У Примітках до Звіту про фінансові результати наведено більш докладну інформацію про доходи.

2.6. Звіт про рух грошових коштів як джерело аналізу грошових потоків

Наступним звітом, який складає підприємство, є Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3). Він містить інформацію про грошові потоки підприємства за звітний період.

Під *грошовими потоками* розуміють надходження та вибуття грошових коштів і їх еквівалентів. Грошові кошти включають кошти в касі та на рахунках у банках, які можуть бути використані для поточних операцій.

Еквівалентами грошових коштів є короткострокові фінансові інвестиції, які можуть бути вільно конвертовані у відому суму коштів і мають незначний ризик щодо зміни вартості.

Рух коштів відображується у Звіті про рух грошових коштів у роірім трьох видів діяльності: операційної, інвестиційної та фінансової.

Операційна діяльність — це основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною та фінансовою. Це:

- надходження коштів від реалізації продукції (товарів, послуг);
- надходження коштів за надання права користування активами (оренда, ліцензії);
- платежі постачальникам;
- виплати працівникам тощо.

Інвестиційна діяльність — це сукупність операцій з придбання та продажу довгострокових (необоротних) активів, а також короткострокових (поточних) фінансових інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів. Це:

- платежі, пов'язані з придбанням основних засобів і нематеріальних активів;
- надходження коштів від продажу необоротних активів;
- надання позик іншим підприємствам;
- надходження коштів від фінансових інвестицій (дивіденди, відсотки).

Фінансова діяльність — це сукупність операцій, які призводять до зміни величини та (або) складу власного та позикового капіталу. Це: випуск власного капіталу (акцій); отримання позик та їх погашення; викуп акцій власної емісії; виплата дивідендів.

Слід мати на увазі, що піднесення руху коштів до відповідної групи залежить насамперед від характеру господарської діяльності підприємства.

Негрошові операції не включають до Звіту про рух грошових коштів.

Для складання Звіту про рух грошових коштів використовують показники Балансу, Звіту про фінансові результати та дані аналітичного бухгалтерського обліку.

У Примітках до фінансової звітності розкривається інформація про рух грошових коштів:

- а) склад грошових коштів та їх еквівалентів;

- б) склад статей «Інші надходження», «Інші платежі» та інших статей, які об'єднують кілька видів грошових потоків;
- в) негрошові операції інвестиційної та фінансової діяльності;
- г) наявність значного сальдо грошових коштів та їх еквівалентів, які є в наявності у підприємства і які недоступні для використання групою, до якої належить підприємство.

РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ МАЙНА ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Економічна суть майна підприємства, його структура і класифікація

Для здійснення господарської діяльності кожне підприємство повинно мати певне майно, яке належить йому на правах власності чи володіння. Усе майно, яке належить підприємству і яке відображено в його балансі, називають активами.

Активи — це економічні ресурси підприємства у формі сукупних майнових цінностей, які використовуються в господарській діяльності з метою отримання прибутку; це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до збільшення економічних вигід у майбутньому.

Структура активів підприємства:

– довгостроковий капітал (імобілізовані засоби – найменш ліквідні):

- основні засоби і незавершені капітальні вкладення
- нематеріальні активи
- довгострокові фінансові вкладення
- поточні активи (мобільні засоби – найбільш ліквідні):
- запаси товарно-матеріальних цінностей і витрати
- дебіторська заборгованість
- короткострокові фінансові вкладення (цінні папери)
- готівка

Активи підприємства розподіляються за різними класифікаційними ознаками:

За формою функціонування виділяють:

– *матеріальні активи*, які характеризують активи підприємства, що мають матеріальну форму. Це основні засоби, незавершені капітальні вкладення, устаткування, виробничі запаси сировини та матеріалів, запаси швидкозношуваних предметів (МШП), обсяг незавершеного виробництва, інші види матеріальних активів;

– *нематеріальні активи*, що характеризують активи підприємства, які не мають матеріальної форми, але беруть участь у господарській діяльності та приносять прибуток. До них належать при-

дбання підприємством прав користування окремими природними ресурсами, патентні права на використання винаходів, «ноу-хау», «гудвіл»;

- *фінансові активи*, що характеризують різні фінансові інструменти, які належать підприємству або перебувають у його володінні. Це грошові активи в національній та іноземній валюті, дебіторська заборгованість у всіх її формах, коротко- та довгострокові фінансові вкладення.

За характером участі в господарському процесі та швидкістю обороту активів виділяють:

- *оборотні (поточні) активи*, що характеризують сукупність майнових цінностей підприємства, які обслуговують поточну виробничо-комерційну операційну діяльність і повністю використовуються впродовж одного виробничо-комерційного циклу;

- *необоротні активи*, що характеризують сукупність майнових цінностей підприємства, які багаторазово використовуються в процесі господарської діяльності та переносять на продукцію свою вартість поступово.

За характером обслуговування окремих видів діяльності розрізняють:

- *операційні активи* — сукупність майнових цінностей, які використовують у виробничо-комерційній (операційній) діяльності підприємства з метою отримання операційного прибутку;

- *інвестиційні* — активи, які характеризують сукупність майнових цінностей підприємства, пов'язаних зі здійсненням його інвестиційної діяльності. Це незавершені капітальні вкладення устаткування, довго- та короткострокові фінансові вкладення.

За характером фінансових джерел формування виділяють:

- *валові активи* — сукупність майнових цінностей (активів) підприємства, які сформовані за рахунок як власного, так і позикового капіталу;

- *чисті активи*, які характеризують вартісну сукупність майнових цінностей підприємства, сформованих винятково за рахунок його власного капіталу.

За характером володіння активи поділяють на:

- власні;
- орендовані.

За ступенем ліквідності розрізняють:

- *активи в абсолютно ліквідній формі*, які не потребують реалізації, тобто грошові активи в національній та іноземній валюті;
- *високоліквідні активи* — активи, які можуть бути швидко конвертовані в грошову форму (як правило, на строк до одного місяця) без втрат своєї поточної ринкової вартості з метою своєчасного забезпечення платежів за поточними фінансовими зобов'язаннями.
- середньоліквідні активи
- низько ліквідні
- неліквідні активи

3.2. Аналіз основного капіталу (необоротних активів) підприємства

Під *основним капіталом (необоротними активами) підприємства* розуміють сукупність усіх майнових прав, які належать даному суб'єкту господарювання, у тому числі основні засоби, нематеріальні активи, оборотні кошти.

Спочатку оцінюють необоротні активи. До необоротних активів належать:

- нематеріальні активи;
- незавершене будівництво;
- основні засоби;
- довгострокові фінансові інвестиції;
- довгострокова дебіторська заборгованість;
- відстрочені податкові активи;
- інші необоротні активи.

Частиною майна підприємства є нематеріальні активи, що являють собою вкладання грошових коштів підприємства в нематеріальні об'єкти, які використовуються протягом довгострокового періоду в господарській діяльності підприємства та приносять дохід.

3.3 Оцінка нематеріальних активів підприємства

Нематеріальні активи характеризують активи підприємства, які не мають матеріальної форми, але беруть участь у господарській діяльності та приносять прибуток.

Нематеріальні активи — ідентифікований немонетарний актив без фізичної субстанції, який утримується підприємством з метою використання у процесі виробництва або постачання товарів і надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для адміністративних цілей.

Первісну оцінку нематеріальних активів здійснюють за собівартістю їх придбання чи створення.

Справедлива вартість нематеріального активу — це сума за якою актив може бути обмінаний або отриманий в операції між незалежними, обізнаними та зацікавленими сторонами.

Наступна оцінка балансової вартості нематеріального активу може відрізнятися від його собівартості, якщо були здійснені додаткові витрати, у результаті яких очікується збільшення припливу майбутніх економічних вигід на підприємство.

До вартості нематеріальних активів належать: покупна ціна витрати, пов'язані з їх придбанням та приведенням до стану готовності.

Вартість нематеріальних активів, визначена способом нарахування зносу, переноситься на собівартість продукції.

Як правило, методом амортизації нематеріальних активів є метод прямолінійного списання. Ліквідаційна вартість нематеріальних активів звичайно прирівнюється до нуля.

Незавершене будівництво — це сума інвестицій, вкладених у незавершене будівництво (включаючи устаткування для монтажу), що здійснюється для власних поіреб підприємства, а також авансові платежі для фінансування такого будівництва.

Балансова вартість незавершеного будівництва дорівнює сумі фактично здійснених витрат, пов'язаних із будівництвом об'єкта основних засобів.

3.4. Оцінка матеріальних активів (основних засобів) та фінансових інвестицій

Основні засоби — це матеріальні активи.

Довгострокові фінансові інвестиції — це інвестиції, які не можуть бути класифіковані як поточні.

Собівартість фінансових інвестицій включає:

- ціну придбання;

- комісійні винагороди;
- гонорари;
- мито;
- податки, що не відшкодовуються підприємству;
- банківські збори;
- інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням інвестицій.

В ході аналізу використання основних засобів досліджуються введення їх у дію, наявність, фондовіддача, вибуття та ліквідація, ступінь використання устаткування тощо.

Аналіз розпочинають із визначення забезпеченості виробництва основними засобами. Після цього вивчають їх використання з погляду виявлення резервів, затим здійснюють розрахунки резервів збільшення обсягів виробництва за умов мобілізації резервів поліпшення використання основних засобів.

Узагальнюючим показником технічного стану основних засобів є ступінь їх зносу, тобто відношення величини зносу до початкової вартості всіх основних частин (насамперед виробничого устаткування та робочих машин, які мають вирішальний вплив на потужність підприємства).

Чим швидше відбувається заміна старого устаткування новим тим більш ефективним та продуктивним є устаткування оскільки при тривалому використанні воно морально старіє.

Для оцінки технічного рівня основних засобів визначають також частку прогресивного устаткування в загальній його кількості та вартості.

Якщо сумарна виробнича потужність недостатньо використовується, то необхідно встановити, випуск яких саме видів продукції негативно впливає на загальний рівень використання потужностей за планом та фактично. Після цього з'ясовують причини неповного використання виробничих потужностей за цими видами продукції та планують дії, спрямовані на усунення цих причин, зокрема, підвищення пропускнуєї спроможності виробництва. Необхідно також проаналізувати вплив на фондовіддачу оцінки основних виробничих засобів, яка коливається по однакових за своєю технічною якістю основних засобах залежно від часу їх надходження та від того, яким способом здійснювалось будівництво споруд — господарським чи

підрядним. Переоцінка основних засобів по відновлювальній вартості у перші роки після її проведення підсилюють вірогідність показників фондівіддачі та фондомісткості. Однак при цьому слід виходити з оцінки по повній відновлювальній вартості, а не по залишковій.

3.5. Оцінка оборотних активів

Оборотні активи беруть одноразову участь у виробничому процесі, кардинально змінюючи при цьому свою натурально-речову форму.

Аналіз структури майна підприємства та джерел його утворення має важливе значення для забезпечення стійкого фінансового стану підприємства.

Вартість усього майна підприємства визначають за даними Балансу (ф. № 1) як підсумок балансу або його валюта на певну календарну дату. Суму джерел формування майна підприємства обчислюють як підсумок пасиву балансу підприємства на ту саму календарну дату.

Зіставлення вартості майна та суми джерел його формування на початок і кінець року (або іншого календарного періоду) дає змогу визначити річні тенденції у змінах цих показників і зробити висновки щодо доцільності цих змін. У разі потреби визначення динаміки майна та джерел його формування за більш тривалий період слід проаналізувати загальну вартість майна та його структуру за низку років, що дасть змогу виявити тенденції зміни цих показників.

При аналізі складу майна підприємства доцільно оцінити динаміку окремих структурних складових майна і зробити обґрунтовані висновки щодо тих змін, які відбулися в його структурі. З цією метою зіставляють у динаміці за низку періодів частки окремих структурних елементів майна.

Крім загальної суми господарських коштів, що є у розпорядженні підприємства, доцільно окремо проаналізувати частку активної частини основних засобів, що являє собою частку від ділення вартості активної частини основних засобів на загальну вартість основних засобів.

3.6. Загальна оцінка вартості майна

У разі потреби на підприємстві доцільно здійснювати крім загальної оцінки майна та його структури також аналіз виробничого потенціалу

підприємства, визначаючи на початок і кінець року частку таких структурних складових виробничого потенціалу, як основні засоби, виробничі запаси, незавершене виробництво.

Докладної оцінки потребує за даними бухгалтерської звітності така важлива структурна складова виробничого потенціалу, як основні засоби. Саме на основі цієї структурної складової майна здійснюють розрахунок і аналіз основних показників оцінки майнового стану підприємства.

Отже, важливою частиною майна підприємства є його основний капітал. У процесі оцінки ефективності використання основного капіталу за традиційним підходом мають бути визначені такі показники, як коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт їх відновлення та показники технічної і вартісної побудови капіталу.

Коефіцієнт зносу основних засобів визначають як частку від ділення суми зносу на первісну вартість основного капіталу.

Крім коефіцієнта зносу для характеристики руху основного капіталу на підприємствах застосовують *коефіцієнт відновлення основних засобів*. Він визнається як частка від ділення балансової вартості основних засобів, які надійшли до підприємства за звітний період, на балансову вартість основних засобів на кінець звітного періоду.

Для характеристики руху основного капіталу доцільно також використовувати такий показник, як *коефіцієнт вибуття*. Він визнається як частка від ділення балансової вартості основних засобів, які вибули з підприємства за рік, на балансову вартість основних засобів на початок року і характеризує ту частку основного капіталу, яка вибула з підприємства за рік з різних причин (знос, реалізація як зайвого тощо).

3.7. Оцінка рентабельності роботи підприємства

У процесі аналізу ефективності використання майна підприємства доцільно використовувати показники, що характеризують рентабельність роботи підприємства. Це комплексні показники що характеризують прибутковість підприємства.

З цією метою рекомендується використовувати такі показники рентабельності, які розраховують за даними звіту про фінансові результати:

– **рентабельність усього майна підприємства (його активів)** – визначається як співвідношення чистого прибутку підприємства, що залишається в його розпорядженні, на середню вартість активів підприємства. Цей показник свідчить про те, скільки одиниць чистого прибутку отримало підприємство з кожної одиниці свого майна (загальної суми активів);

– **рентабельність поточних активів** – визначається відношенням чистого прибутку у розпорядженні підприємства на середню вартість поточних активів. Цей показник показує, скільки одиниць чистого прибутку отримало підприємство на кожну одиницю його поточних активів;

– **рентабельність власного капіталу** – визначається відношенням чистого прибутку у розпорядженні підприємства на джерела власних коштів. За допомогою цього показника з'ясовують, скільки чистого прибутку отримано підприємством на кожну одиницю власного капіталу;

– **рентабельність інвестицій** – визначається відношенням фінансових результатів від звичайної діяльності на підсумок балансу мінус короткострокові зобов'язання. Цей показник показує, який фінансовий результат від звичайної діяльності отримало підприємство на кожну одиницю валюти балансу за винятком короткострокових зобов'язань;

– **рентабельність реалізованої продукції** – визначається відношенням фінансових результатів від звичайної діяльності на виручку від реалізації. Цей показник свідчить про отриманий підприємством чистий прибуток на кожну одиницю виручки від реалізації продукції.

У комплексі перелічені показники дають змогу всебічно охарактеризувати ефективність використання майна підприємства.

РОЗДІЛ 4 АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ МАЙНА ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Теоретичні основи методології здійснення аналізу

У сучасних умовах господарювання структура джерел формування майна є тим чинником, який має безпосередній вплив на фінансовий стан підприємства — його платоспроможність і ліквідність, величину доходу, рентабельність діяльності. Результати даного тематичного аналізу дають змогу підвищити ефективність управлінських рішень щодо забезпечення:

- максимізації прибутку. Реалізація цієї мети досягається за умови наявності у підприємства необхідної суми фінансових ресурсів, сформованої при мінімальному рівні фінансових витрат, раціонального їх розміщення та ефективного використання;
- фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку, що сприяє тривалому безризиковому розвитку підприємства та поступальному розширенню обсягів його господарської діяльності;
- максимізації ринкової вартості підприємства.

Для втілення в життя зазначених цілей управління аналіз джерел формування майна передбачає вирішення таких завдань:

- дослідження наявності капіталу, його достатності для забезпечення необхідних темпів економічного розвитку підприємства. Для цього визначають загальний розмір капіталу, порівнюють його з величиною необхідного підприємству майна, оцінюють доцільність залучення різних форм капіталу з відповідних джерел, вивчають обрані підприємством схеми фінансування оборотних та необоротних активів;
- аналіз дохідності капіталу при певному рівні фінансового ризику. Оцінка дохідності (рентабельності) капіталу на стадії його формування передбачає визначення середньорічної його вартості, здійснення аналізу співвідношення власного і позикового капіталу, дослідження форм залучення останнього з позиції генерування відповідного рівня прибутку;
- здійснення оцінки фінансового ризику, пов'язаного з формуванням капіталу, при певному рівні його дохідності. У процесі виконання цього завдання насамперед аналізують рівень ризику, фактори, що на нього впливають, а також резерви його зниження;

– проведення оцінки фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку. Для цього аналізують рівень фінансової стійкості та платоспроможності підприємства на всіх етапах його розвитку, оцінюють структуру капіталу з позиції її оптимальності, досліджують обсяги авансування джерел у високоліквідні види активів, порівнюють фактичну їх величину з необхідною;

– аналіз фінансової гнучкості підприємства, тобто здатності підприємства швидко формувати необхідний обсяг додаткового капіталу при несподіваному виникненні високоефективних інвестиційних пропозицій або нових можливостях прискорення економічного зростання.

Головна мета аналізу джерел формування майна полягає не тільки в тому, щоб установити й оцінити структуру та динаміку джерел коштів і напрямів його розміщення, а й у тому, щоб оцінити ступінь впливу на фінансовий стан підприємства додатково залученого капіталу.

4.2. Аналіз наявності, складу і динаміки джерел формування майна

При аналізі джерел фінансових ресурсів, їх динаміки та структури слід мати на увазі, що оцінка структури джерел здійснюється як внутрішніми, так і зовнішніми користувачами бухгалтерської інформації. Відповідно до цього існують різні підходи до аналізу. Так, зовнішні користувачі (банки, постачальники та ін.) оцінюють зміни частки власних коштів підприємства в загальній сумі джерел фінансування з погляду фінансового ризику при укладанні угод; ризик зростає зі зменшення частки власних джерел коштів.

Внутрішній аналіз структури джерел майна пов'язаний з оцінкою альтернативних варіантів фінансування діяльності підприємства. Основними критеріями вибору виступають ступінь ризику, ціна того чи іншого джерела фінансування, умови залучення позикових коштів, строки сплати боргу, можливі напрями використання тощо.

Аналіз джерел формування капіталу починають з оцінки динаміки їх складу та структури.

Важливе значення в аналізі структури джерел коштів має оцінка раціональності співвідношення власних і позикових коштів.

До основних показників, що характеризують структуру капіталу, відносять коефіцієнт незалежності, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт фінансування. Їх розраховують за наведеними нижче формулами.

Коефіцієнт незалежності:

$$K_n = \frac{BK}{\Sigma K} \quad (4.1)$$

де BK — класний капітал;

ΣK — загальний капітал (валюта балансу).

Цей коефіцієнт розраховують як інвестори, так і кредитори підприємства, оскільки він характеризує частку коштів, вкладених власниками в загальну вартість майна підприємства. Теоретично вважається, що якщо коефіцієнт незалежності більший або дорівнює 50 %, то ризик кредиторів мінімальний: продавши половину майна, сформованого за рахунок власних коштів, підприємство зможе погасити свої боргові зобов'язання. Слід наголосити, що таке положення не може розглядатися як загальне правило. Воно потребує уточнення і врахування специфіки діяльності підприємства, його галузевої незалежності та впливу інших факторів.

Коефіцієнт фінансової стійкості:

$$K_{\Phi C} = \frac{BK + ДПК}{\Sigma K} \quad (4.2)$$

де ДПК — довгострокові позикові кошти.

Значення коефіцієнта відображує частку довгострокових пасивів у складі сукупного капіталу, тобто тих джерел фінансування, які підприємство може використовувати у своїй діяльності тривалий час.

Коефіцієнт фінансування:

$$K_{\Phi} = \frac{BK}{PK} \quad (4.3)$$

де PK — позиковий капітал.

Коефіцієнт показує, яка частина діяльності підприємства фінансується за рахунок власних, а яка — за рахунок позикових коштів. Ситуація, при якій величина коефіцієнта фінансування менша за одиницю (більша частка майна підприємства сформована за рахунок позикових коштів), може свідчити про загрозу платоспроможності і перешкоджати отриманню кредитів.

Аналіз структури джерел фінансування *оцінка факторів, що впливають на співвідношення власних і позикових коштів* і відповідно, на фінансову стійкість підприємства. До числа важливих факторів, що обумовлені внутрішніми умовами роботи суб'єкта господарювання, відносять:

Спосіб розміщення джерел коштів в активах підприємства. У цьому проявляється нерозривний зв'язок пасивної та активної частини балансу.

У процесі оцінки цього фактора перевіряють співвідношення:

- необоротних активів і джерел їх формування;
- оборотних активів і джерел їх формування;
- запасів і джерел їх формування.

Перевірка відбувається на основі балансової моделі з урахуванням загального правила забезпечення фінансової стійкості:

$$НА + ОА = ВК + ДЗ + КЗ, \quad (4.4)$$

де НА — необоротні активи; ОА — оборотні активи; ВК — власний капітал; ДЗ — довгострокові зобов'язання; КЗ — короткострокові зобов'язання.

Структура активів підприємства з позиції їх ліквідності. Підприємства, у яких обсяг активів, що важко реалізуються у складі оборотних засобів значний, повинні мати більшу частку власного капіталу.

Швидкість одного обороту коштів. Підприємство, швидкість обороту коштів у якого вища, може мати більшу частку позикових джерел у сукупних пасивах без загрози для власної платоспроможності і без збільшення ризику для кредиторів. Підприємство з високою оборотністю капіталу здатне забезпечити приплив грошових коштів у необхідному розмірі та своєчасно розрахуватися за своїми зобов'язаннями.

Співвідношення тривалості виробничо-комерційного циклу і строку погашення кредиторської заборгованості. Чим більший період виробничо-комерційний цикл обслуговується капіталом кредитора, тим менша частка власного капіталу може бути у підприємства.

Структура витрат підприємства. Відомо, що до складу витрат будь-якого підприємства належать змінні та постійні витрати. До останніх відносять амортизацію, орендну плату, заробітну плату адміністративно-управлінського персоналу тощо. Чим вищий рівень умовно-постійних витрат у структурі собівартості продукції, тим вищий ризик неплатоспроможності підприємства, якщо з якихось причин його доходи зменшаться. Відповідно, підприємства, у яких частка постійних витрат у загальній їх сумі значна, повинні мати більший обсяг власного капіталу.

4.3. Аналіз рентабельності капіталу

Коефіцієнти рентабельності капіталу характеризують його здатність генерувати необхідний прибуток у процесі господарського використання та визначають загальну ефективність формування капіталу підприємства. Для здійснення оцінки використовують такі основні показники:

- коефіцієнт рентабельності інвестованого капіталу;
- коефіцієнт рентабельності власного капіталу.

Перший показник характеризує рівень валового прибутку, що генерується сукупним капіталом підприємства. Його розраховують за формулою:

$$PIK = \frac{BP}{\Sigma K} \quad (4.5)$$

де BP — загальна сума валового прибутку; ΣK — величина інвестованого (загального) капіталу.

Другий показник характеризує рівень прибутковості власного капіталу, вкладеного в підприємство і визначається за формулою:

$$PBK = \frac{ЧП}{ВК} \quad (4.6)$$

де ЧП— загальна величина чистого прибутку; ВК— величина власного капіталу.

Неважко помітити, що рентабельність власного капіталу та рентабельність сукупного капіталу тісно пов'язані між собою.

Такий взаємозв'язок відображує залежність між ступенем фінансового ризику та прибутковістю власного капіталу. Очевидно, що в міру зниження рентабельності сукупного капіталу підприємство має збільшувати ступінь фінансового ризику, щоб забезпечити бажаний рівень дохідності власного капіталу.

4.4. Оцінка вартості капіталу

Загальну суму коштів, яку необхідно сплатити за використання певного обсягу фінансових ресурсів, називають *ціною капіталу*, її величина, або вартість капіталу, певною мірою визначається наявними у підприємства можливостями вибору джерел фінансування.

Оцінка вартості капіталу підприємства дуже корисна для порівняльного аналізу ефективності авансування коштів у його діяльність, а також для здійснення його власної інвестиційної політики.

Така оцінка на підприємстві поступово здійснюється в кілька етапів:

- оцінка вартості власного капіталу;
- оцінка вартості позикового капіталу;
- оцінка середньозваженої ціни капіталу.

Перший підхід полягає в тому, що вартість власного капіталу визначається поточною вартістю дивідендів, які акціонери або отримують, або очікують отримати від підприємства. Логіка концепції полягає в тому, що явні або очікувані витрати чистого прибутку у вигляді дивідендів розглядаються як плата за власний капітал.

Для розрахунку вартості власного капіталу таким способом використовують формулу:

$$\text{Ц}_{\text{ВК}} = \frac{\text{Прогноз дивіденду на акцію}}{\text{Поточна ринкова ціна акції}} \quad (4.7)$$

Другий підхід — дохідний, який передбачає включення повного розміру прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства. Варіантом розрахунку ціни власного капіталу в межах цього підходу є такий спрощений спосіб:

$$Ц_{ВК} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} \quad (4.8)$$

Третій підхід передбачає встановлення нормальної ринкової дохідності акцій, скоригованої залежно від ступеня ризику. Для використання цього підходу необхідна інформація про оцінку рівня дохідності вільних від ризику цінних паперів, оцінку рівня дохідності цінних паперів, середніх за ступенем ризику, характеристику величини ризику. Останнім параметром виступає коефіцієнт β , який визначає величину систематичного ризику, тобто ризику, що виникає у результаті коливань дохідності на ринку цінних паперів.

При цьому підході використовують формулу:

$$R = R_f + \beta(R_m - R_f), \quad (4.9)$$

де R_f — ставка дохідності за безризиковими вкладеннями; R_m — середньорічний рівень дохідності звичайних акцій; β — коефіцієнт «бета».

Складова $\beta(R_m - R_f)$ являє собою коригування на ризик у порівнянні з дохідністю вкладень, вільних від ризику.

Слід мати на увазі, що необхідною умовою використання такої моделі є наявність розвинутого ринку цінних паперів.

Визначивши вартість окремих джерел фінансування — власного і позикового, розраховують середню вартість капіталу, яка може бути визначена як середньозважена величина вартості всіх категорій капіталу.

Отже, середньозважена вартість капіталу характеризує рівень компенсації вкладникам капіталу відмови від використання коштів іншим чином — поза даним підприємством. Ураховуючи, що ступінь участі різних вкладників капіталу у фінансуванні діяльності не рівноцінна, вартість окремих видів фінансування зважується виходячи з частки даного джерела в загальному обсязі фінансування.

РОЗДІЛ 5 АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

5.1. Економічна сутність ліквідності та платоспроможності підприємства

Платоспроможність підприємства характеризується його можливістю і здатністю своєчасно й повністю виконувати свої фінансові зобов'язання перед внутрішніми та зовнішніми партнерами, а також державою.

Основними ознаками платоспроможності є:

- а) наявність у достатньому обсязі коштів на поточному рахунку;
- б) відсутність простроченої кредиторської заборгованості.

Оцінка платоспроможності необхідна не тільки для підприємства з метою аналізу й прогнозування його подальшої фінансової діяльності, а й для його зовнішніх партнерів і потенційних інвесторів. Як правило, досліджують поточну і перспективну платоспроможність.

Поточна платоспроможність характеризує поточний стан розрахунків на підприємстві та аналізується на основі даних про його фінансові потоки: приток грошових коштів має забезпечити покриття поточних зобов'язань господарюючого суб'єкта.

Перспективна платоспроможність визначає можливість підприємства у майбутньому розраховуватися за своїми короткостроковими боргами і досліджується переважно за допомогою показників ліквідності. Саме від рівня ліквідності залежить як перспективна, так і поточна платоспроможність. Отже, ліквідність і платоспроможність не тотожні, хоча й дуже близькі поняття, причому ліквідність є більш місткою категорією, ніж платоспроможність.

Ліквідність балансу виражається в ступені покриття боргових зобов'язань підприємства його активами, строк перетвори яких у грошову готівку відповідає строку погашення платіж зобов'язань. Ліквідність балансу досягається встановленням p пості між зобов'язаннями підприємства та його активами.

Ліквідність підприємства характеризує наявність у нього оборотних коштів у розмірі, теоретично достатньому для погашення короткострокових зобов'язань навіть з порушенням строків погашення, які передбачені контрактом. Зміст визначення полягає в

тому, що якщо процеси виробництва і реалізації продукції відбуваються в нормальному режимі, то грошових коштів, які надходять від покупців продукції, буде достатньо для розрахунків з кредиторами, тобто розрахунків за поточними зобов'язаннями. Застереження про порушення строків погашення означає, що в принципі не є винятком збої в надходженні грошових коштів від дебіторів, однак у будь-якому разі ці кошти надійдуть і їх буде достатньо для розрахунків з кредиторами.

Основною ознакою ліквідності є формальне перевищення (у вартісній оцінці) оборотних активів над короткостроковими пасивами. Чим більше це перевищення, тим сприятливіший фінансовий стан підприємства з позиції ліквідності.

5.2. Аналіз показників ліквідності та платоспроможності

Узагальнюючим показником ліквідності є коефіцієнт поточної ліквідності (коефіцієнт покриття), який визначається співвідношенням усіх поточних активів до поточних зобов'язань і характеризує достатність оборотних активів підприємства для погашення своїх боргів. Загальний коефіцієнт покриття показує, скільки грошових одиниць оборотних активів припадає на кожен грошову одиницю поточних зобов'язань.

При використанні коефіцієнта поточної ліквідності в процесі аналізу слід урахувати також його недоліки, до яких належать:

- статичність (цей показник розраховують на основі балансових даних, які характеризують майновий стан підприємства за станом на конкретну дату і відповідно одноманітний. Тому виникає потреба в аналізі його динаміки за низку періодів);
- можливість завищення показника внаслідок включення до складу поточних активів низколіквідних або неліквідних їх статей;
- недостатня інформативність для прогнозування майбутніх грошових надходжень і витрат, що є головним завданням аналізу поточної платоспроможності;
- наявність потенційних зобов'язань, які не відображуються в балансі і не враховуються при розрахунку коефіцієнта поточної ліквідності;
- ігнорування перспективних виплат, які можуть спричинити значний відтік грошових коштів у майбутньому.

Дисконтована вартість поточних активів дає відповідь на запитання про теперішню вартість активів з урахуванням можливих строків їх продажу для перетворення на гроші, а *дисконтована вартість короткострокових пасивів* — про теперішню їх вартість з урахуванням строків виконання всіх короткострокових зобов'язань підприємства.

Найбільш жорстким критерієм ліквідності є коефіцієнт абсолютної ліквідності, який визначається відношенням найбільш ліквідних активів (грошових коштів) до поточних зобов'язань.

Цей коефіцієнт показує, яка частка короткострокової заборгованості в разі потреби може бути погашена негайно за рахунок наявних грошових коштів. Теоретично достатнім вважається, якщо коефіцієнт абсолютної ліквідності вищий як 0,2—0,35.

При оцінці ліквідності та платоспроможності крім відносних використовують також абсолютні показники. Одним із основних показників є *власні оборотні кошти*. Цей показник характеризує ту частину власного капіталу підприємства, яка є джерелом покриття його поточних активів.

Крім розглянутих вище фінансових показників визначається коефіцієнт, що характеризує ступінь **забезпеченості поточної діяльності власними оборотними коштами**. Цей коефіцієнт показує, яка частка оборотних активів фінансується за рахунок коштів підприємства.

Наступним показником є **маневреність власних оборотних коштів (функціонуючого капіталу)**, який характеризує частку власних оборотних коштів, яка знаходиться у формі грошових коштів, тобто коштів, що мають абсолютну ліквідність.

Показником, який також являє певний інтерес для аналітика, є **коефіцієнт покриття запасів**. Його розраховують як співвідношення величини «нормальних» джерел покриття запасів до суми запасів.

До «нормальних» відносять джерела, які можуть розглядатися як джерела покриття запасів. До них належать:

- власні оборотні кошти;
- короткострокові кредити та позики банків під товарні запаси;
- кредиторська заборгованість за отримані сировину, матеріали.

РОЗДІЛ 6 АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

6.1. Суть фінансової стабільності та стійкості

Запорукою виживання підприємств в умовах кризи та основою їх фінансово стійкого стану є фінансова стабільність.

Фінансова стабільність підприємства є однією із найважливіших характеристик фінансового стану підприємства і пов'язана з рівнем його залежності від кредиторів та інвесторів. За різних умов, у яких функціонує підприємство, останнє для досягнення фінансової стабільності проходить різні етапи. Так, в умовах кризи підприємство може досягати фінансової стабілізації такими етапами:

- ліквідація поточної неплатоспроможності підприємства;
- відновлення фінансової стійкості (фінансової рівноваги у короткостроковому періоді);
- забезпечення фінансової рівноваги у довгостроковому періоді.

Кожному етапу фінансової стабілізації відповідають певні її внутрішні механізми — оперативний, тактичний і стратегічний що являють собою систему заходів, спрямованих на вирішення конкретних завдань.

Як економічний процес фінансова стабільність являє собою органічний процес чіткої взаємодії внутрішніх механізмів фінансової стабілізації підприємства — оперативного, тактичного та стратегічного з метою виведення підприємства з кризового стану або забезпечення економічного його зростання.

Як економічна категорія фінансова стабільність — це сукупність економічних відносин, що забезпечують умови збереження підприємством абсолютної або нормальної фінансової стійкості При контрольованій фінансовій рівновазі та одночасно спроможність до стійкого економічного зростання при врахуванні найбільш вагомих зовнішніх чинників. Отже, фінансова стабільність — це спроможність підприємства досягати стану фінансової рівноваги при збереженні достатнього ступеня фінансової стійкості та зберігати

цей стан у довгостроковій перспективі при ефективному управлінні фінансами.

Складовими елементами фінансової стабільності є: фінансова рівновага підприємства, ресурсна, потенційна та фінансова стійкість. Основними із цих складових фінансової стабільності є фінансова рівновага та фінансова стійкість.

Фінансова рівновага підприємства — це відповідність обсягів формування та використання (споживання) власних фінансових ресурсів. Фінансова рівновага — це агрегований показник, тому досягнення фінансової рівноваги значною мірою залежить від ефективності облікової політики підприємства, політики формування та розподілу прибутку підприємства, амортизаційної, дивідендної, емісійної політики тощо.

Ресурсна стійкість — це оптимальна структура трудових і матеріальних ресурсів підприємства. Вона сприяє економії витрат за рахунок скорочення потреб у фінансових ресурсах на їх фінансування, а отже, приводить до зростання прибутковості підприємства. Постійне збільшення прибутку дає змогу підприємству забезпечити в необхідній мірі формування власних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел, що, у свою чергу, сприяє досягненню фінансової рівноваги та фінансовій стабілізації стану підприємства.

Потенційна стійкість — це можливість підприємства щодо нарощування обсягів діяльності та його спроможність вийти на новий рівень фінансової рівноваги. Підприємство може досягати як повної так і часткової фінансової стабілізації. Повна фінансова стабілізація досягається підприємством тільки при створенні передумов для стабільного зменшення вартості капіталу, що використовується, та постійного зростання ринкової вартості підприємства.

Фінансова стійкість — це такий стан фінансових ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією наявності власних коштів, стабільної прибутковості та забезпечення процесу розширеного відтворення. Фінансова стійкість — один із головних чинників, що впливає на досягнення підприємством фінансової рівноваги та фінансової стабільності.

Для забезпечення фінансової стабільності функціонування підприємства у перспективі необхідно визначати конкретний рівень фінансової стійкості та здійснювати її кількісну оцінку. Велике

значення мають визначення «певного ступеня» фінансової стійкості, низки чинників, що обумовлюють межу стійкості, обґрунтованості методичних підходів до її оцінки, особливо в умовах економіки кризового періоду. Кожне підприємство має визначити межу своєї фінансової стійкості.

6.2. Основні чинники, що впливають на фінансову стійкість підприємства

На фінансову стійкість підприємства впливає ціла низка чинників. З метою управління окремими з них, посилення чи послаблення їх впливу на фінансову стійкість підприємства їх можна об'єднати в групи залежно від рівня виникнення та ступеня значущості.

За *рівнем виникнення* виділяють внутрішні та зовнішні чинники.

Залежно від *ступеня їх значущості* виділяють чинники 1 рівня (базові), 2 рівня (похідні) та 3 рівня (деталізуючі).

Оскільки з різних причин виникають чинники, що впливають на фінансову стійкість, то при виборі методів управління ними необхідно це врахувати. Якщо зовнішні чинники, що впливають на фінансову стійкість, викликані дією об'єктивних економічних законів і майже не залежать від діяльності підприємства, то внутрішні чинникам властивий високий ступінь керованості, а характер їх зміни безпосередньо залежить від організації роботи само го підприємства. Отже, вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на фінансову стійкість підприємства може бути різним, яким потрібно і можливо управляти в певних межах. За складом та ступенем значущості чинники, що впливають на фінансову стійкість, можна охарактеризувати так.

Чинники 1 рівня - це узагальнюючі (базові) чинники, які є результатом впливу чинників 2 і 3 рівнів і водночас виступають, генератором взаємодії більш дрібних чинників.

До чинників 1 рівня відносять:

- фазу економічного розвитку системи;
- стадію життєвого циклу підприємства.

Фаза економічного циклу розвитку економічної системи є базовим зовнішнім чинником, що впливає на фінансову стійкість підприємства. Залежно від фази економічного розвитку системи будуть різними темпи реалізації продукції, виробництва, їх співвідношення, рівень інвестицій підприємства у товарні запаси, доходів підприємства

та населення. Отже, знижується ліквідність підприємств та їх платоспроможність, що неодмінно негативно відбивається на ступені фінансової стійкості підприємства.

Другим базовим чинником 1 рівня виступає *стадія життєвого циклу підприємства*. Вона є основоположним чинником при визначенні загальноекономічної мети діяльності підприємства, для досягнення якої будуть спрямовані всі інші його стратегії (стратегія управління обсягами діяльності, стратегія управління власним та позиковим капіталом, фінансова стратегія). На рівні підприємства необхідно велику увагу приділяти з'ясуванню специфіки кожної окремої стадії його розвитку, оскільки специфіка кожної окремої стадії розвитку підприємства буде визначати також потенційні його можливості щодо забезпечення обсягів діяльності, а отже, величини прибутку, формування приросту активів та їх фінансування за рахунок окремих видів джерел.

Чинники 2 рівня — похідні. Вони є результатом дії основоположних (базових) чинників (фази економічного розвитку системи та стадії життєвого циклу підприємства). До складу чинників 2 рівня (похідних) належать: середній рівень доходів населення; демографічна ситуація; соціальна політика держави; податкова політика держави; грошово-кредитна політика; амортизаційна політика; загальний рівень стабільності; стратегія управління обсягами діяльності; стратегія управління активами; стратегія управління капіталом; стратегія управління грошовими потоками.

Чинники 3 рівня — є деталізуючими. За допомогою їх з'ясовують і деталізують механізм впливу на фінансовий стан підприємства похідних чинників. До чинників 3 рівня (деталізуючих) відносять: рівень конкуренції; рівень інфляції; склад та структуру активів; стратегію управління власними фінансовими ресурсами та позиковим капіталом; стратегію управління ризиком.

Вплив чинників 3 рівня на фінансову стійкість є різним. Тому за їх значимістю одним із найважливіших внутрішніх чинників фінансової стійкості є *оптимізація складу та структури активів підприємства*. Аналогічним за своїм впливом є також правильний вибір стратегії управління активами. Значною мірою фінансова стійкість підприємства залежить від якості політики управління поточними активами, від того, який загальний обсяг оборотних коштів має підприємство, який розмір запасів та активів у грошовій формі.

Другим за своєю значущістю внутрішнім чинником 3 рівня є *стратегія управління капіталом* — оптимізація складу та структури джерел фінансування активів, власних фінансових ресурсів, а також правильний вибір політики управління ними. Зі збільшенням обсягу власних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел збільшуються також потенційні можливості підприємства. Важливим є як загальний розмір прибутку, так і структура його розподілу, а саме та частка, яка спрямовується на реінвестиційні цілі.

Отже, *політика розподілу та використання прибутку* є одним із основних внутрішніх деталізуючих чинників, що впливають на фінансову стійкість підприємства.

На фінансову стійкість підприємства значний вплив мають *кошти, що додатково мобілізуються на ринку позичкового капіталу*. Збільшення позикового капіталу, з одного боку, приводить до зростання прибутковості власного капіталу, а з другого — надмірне зростання частки позикового капіталу призводить до зниження фінансової стійкості підприємства, зростання ризику втрати платоспроможності та фінансової незалежності. Отже, у цьому зв'язку особливо важливим є чинник умілого використання *ефекту фінансового левериджу* і забезпечення оптимізації структури капіталу підприємства.

Вплив *зовнішніх чинників 3 рівня* на фінансову стійкість особливо зростає на стадії економіки кризового періоду. З фінансовою стійкістю підприємства тісно пов'язаний обсяг *платоспроможного попиту населення*, оскільки зростання обсягу попиту є стимулом до розширення обсягу його діяльності.

Зовнішнім фактором II рівня, що впливає на фінансову стійкість, є *рівень інфляції*. Порівняно зі стабільним етапом розвитку в умовах економічної кризи зростає вплив інфляції, що негативно відбивається на ступені фінансової стійкості підприємства, оскільки зменшується обсяг його чистого прибутку. Це призводить до зниження обсягу власних фінансових ресурсів, які формуються за рахунок внутрішніх джерел.

Відповідно до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників різного рівня можна оцінити основні причини економічної кризи, в якій опинилася Україна в першій половині 90-х років. Причин багато, але однією з найголовніших була криза управління економікою. Вона виникла внаслідок того, що адміністративні методи управління були відкинуті, а для їх заміни своєчасно не створено ринкові економічні та

правові важелі регулювання економічної системи. Ці важелі перебували на стадії становлення. Життєздатність економіки в цих умовах підтримувалася в основному за рахунок кредитної й грошової емісії.

Відсутність ефективного державного регулювання економіки призвела до її вкрай важкого стану, який характеризувався спадом виробництва за його низької ефективності, кризовим фінансовим станом підприємств, посиленням безробіття, особливо прихованого, розвитком інфляційних процесів, дестабілізацією грошово-фінансової системи, затуханням інвестиційної діяльності, приховуванням валюти за кордоном, зростанням внутрішнього боргу, боргу держави, зниженням життєвого рівня населення. Така ситуація свідчила про те, що економічна система перебувала у фазі глибокої економічної та фінансової кризи.

6.3. Кількісна оцінка фінансової стійкості підприємства

Фінансова стійкість є однією з найважливіших характеристик фінансового стану. В Україні використовують різні методики оцінки фінансового стану підприємств. Різні системи показників оцінки фінансового стану і стали причиною існування не одного підходу до визначення та оцінки фінансової стійкості. Методичні підходи до визначення фінансової стійкості.

Фінансову стійкість підприємства оцінюють за допомогою абсолютних і відносних показників. За абсолютний показник фінансової стійкості приймають наявність власних оборотних коштів. Це розрахунковий показник. Він визначається як різниця між поточними активами і поточними зобов'язаннями.

Цей розрахунковий показник показує, яка сума поточних активів сформована за рахунок власного капіталу.

Джерелами формування довгострокових активів є перманентний капітал (власний та довгострокові пасиви), але можуть формуватись і за рахунок короткострокових кредитів. Поточні активи формуються за рахунок власного капіталу та короткострокових позикових коштів. Отже, поточні активи (підсумок за розділом II активу балансу) можна поділити на дві частини:

- постійну, сформовану за рахунок постійного капіталу;

– змінну, сформовану за рахунок поточних зобов'язань підприємства.

Наявність власного оборотного капіталу в кожний конкретний період часу буде характеризувати фінансову залежність підприємства та його стан.

Крім абсолютних показників оцінки фінансової стійкості підприємства застосування відносних дозволяє більш детально її оцінити. Виділяють три методичних підходи щодо визначення фінансової стійкості за відносними показниками: 1) коефіцієнтний; 2) агрегатний; 3) інтегральний.

Суть *коефіцієнтного підходу* оцінки фінансової стійкості підприємства полягає в обчисленні та аналізі низки фінансових коефіцієнтів. Методичний підхід до визначення фінансової стійкості за допомогою фінансових коефіцієнтів є найбільш поширеним. При використанні коефіцієнтного підходу кількість фінансових коефіцієнтів коливається від одного до шістнадцяти і більше.

За першого підходу при оцінці фінансового стану і фінансової стійкості підприємства орієнтуються винятково на дані Балансу *про джерела фінансування*, тобто на капітал. У цьому разі оцінку фінансової стійкості підприємства здійснюють тільки на основі даних пасиву балансу.

За другого підходу для оцінки фінансової стійкості підприємства аналізують *взаємозв'язок між активом і пасивом* Балансу, тобто простежують напрями *використання коштів*.

За першого підходу коефіцієнти, розраховані за даними пасиву балансу, є основними. Однак характеристика фінансової стійкості за допомогою таких показників буде не повною. Важливо не тільки знати, звідки залучено кошти, а й куди їх вкладено, яка структура вкладень.

Більш повним і з економічного погляду більш виправданим є другий підхід. Тому повну оцінку фінансової стійкості підприємства слід здійснювати з використанням як коефіцієнтів, розрахованих за даними пасиву балансу, так і коефіцієнтів, що відображують взаємозв'язок між джерелами формування коштів підприємства і структурою вкладень.

У світовій і вітчизняній практиці розроблена система показників для оцінки фінансової стабільності поділяється на два класи.

До першого класу відносять показники із встановленими нормативними значеннями (показники ліквідності та платоспроможності),

а до другого — показники без установлених нормативних значень (показники рентабельності, ефективності управління, ділової активності).

Аналіз фінансової стійкості (платоспроможності) підприємства здійснюють за даними Балансу підприємства. Проведений аналіз характеризує структуру джерел фінансування ресурсів підприємства, суть фінансової стійкості та незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування його діяльності.

Охарактеризуємо найбільш суттєві із коефіцієнтів капіталізації.

Коефіцієнт фінансової автономії (незалежності) (коефіцієнт концентрації власного капіталу) характеризує частку власних коштів (власного капіталу) в загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність.

Чим вище значення цього коефіцієнта, тим більш фінансово стійким, стабільним і більш незалежним від зовнішніх кредиторів є підприємство. Вважають, що в підприємства з високою часткою власного капіталу кредитори швидше вкладають кошти, оскільки вони мають можливість погасити борги за рахунок власних коштів. Практика свідчить, що загальна сума заборгованості не повинна перевищувати суму власних джерел фінансування, тобто джерела фінансування підприємства (загальна сума капіталу) мають бути хоча б наполовину сформовані за рахунок власних коштів.

Коефіцієнтом, зворотним коефіцієнту фінансової автономії, є **коефіцієнт фінансової залежності**. Добуток цих коефіцієнтів дорівнює 1. Зростання цього показника у динаміці означає збільшення частки позикових коштів у фінансуванні підприємства, а отже, втрату фінансової незалежності.

Коефіцієнт фінансового ризику показує співвідношення залучених коштів і власного капіталу. За цим коефіцієнтом здійснюють найбільш загальну оцінку фінансової стійкості. Він показує, скільки одиниць залучених коштів припадає на кожну одиницю власних. Зростання показника в динаміці свідчить про посилення залежності підприємства від зовнішніх інвесторів і кредиторів, тобто про зниження фінансової стійкості, і навпаки.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу показує, яка частина власного оборотного капіталу перебуває в обороті, тобто у тій формі, яка дає змогу вільно маневрувати цими коштами, а яка капіталізована. Для забезпечення гнучкості у використанні власних коштів

підприємства необхідно, щоб коефіцієнт маневреності за своїм значенням був досить високим.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу розраховують як відношення власного оборотного капіталу підприємства до власних джерел фінансування.

Для визначення оптимального значення коефіцієнта маневреності потрібно цей показник по конкретному підприємству порівняти із середнім його значенням по галузі або в суб'єктів господарювання — конкурентів.

Для підприємства дуже важливо знайти оптимальне співвідношення коефіцієнта фінансової автономії і коефіцієнта маневреності власного капіталу, іншими словами, співвідношення власного і позикового капіталу.

Важливу роль при оцінці фінансової стійкості підприємства відіграють також коефіцієнти покриття.

Методика розрахунку *коефіцієнта структури покриття довгострокових вкладень* ґрунтується на припущенні, що довгострокові позики використано для фінансування придбання основних засобів та інших капітальних вкладень.

Цей підхід цікавий тим, що на відміну від усіх охарактеризованих вище, у процесі його здійснення кожний з показників розглядається у взаємозв'язку з іншими показниками. Крім того, для загальної оцінки фінансового стану за цим підходом використовують узагальнюючий показник зміни фінансової стійкості підприємства.

6.4. Характеристика типу фінансової стійкості та її визначення

У процесі функціонування підприємство може мати різну фінансову стійкість, яку поділяють на чотири типи.

Перший тип фінансової стійкості — це абсолютна стійкість фінансового стану підприємства. За цього типу стійкості запаси і витрати менше суми власного оборотного капіталу та кредитів банку під товарно-матеріальні цінності. Якщо коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат джерелами засобів (K_{33}) більше одиниці, це свідчить про покриття всіх запасів повністю власними оборотними коштами і кредитами під товарно-матеріальні цінності.

Така ситуація зустрічається дуже рідко. Більше того, її навряд чи можна розглядати як ідеальну, оскільки це означає, що керівництво

компанії не вміє, не бажає або не має можливості використовувати зовнішні джерела коштів для операційної діяльності.

Другий тип фінансової стійкості — це нормальна стійкість фінансового стану. За цього типу стійкості гарантується плато спроможність підприємства і виконується умова:

$$ЗВ = \Sigma ВОК + КР_{\text{тмц}}, \quad (6.1)$$

і відповідно дорівнює одиниці коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат джерелами засобів.

У цій ситуації підприємство використовує для покриття запасів крім власних оборотних коштів також довгострокові і залучені. З погляду фінансового менеджменту такий тип фінансування запасів є «нормальним». Нормальна фінансова стійкість є най більш бажаною для підприємства.

Третій тип фінансової стійкості — це нестійкий (передкризовий) фінансовий стан. За цього типу стійкості відбувається по рушення платоспроможності, але зберігається можливість відтворення рівноваги платіжних засобів платіжних зобов'язань за рахунок залучення тимчасово вільних джерел засобів ($Д_{\text{т.в}}$) в оборот підприємства:

$$ЗВ = \Sigma ВОК + КР_{\text{тмц}} + Д_{\text{тв}} \quad (6.2)$$

і відповідно:

$$K_{\text{зз}} = \frac{\Sigma ВОК + КР_{\text{тмц}} + Д_{\text{тв}}}{ЗВ} = 1 \quad (6.3)$$

Фінансова нестійкість вважається припустимою, якщо виконуються такі умови:

– виробничі запаси ($ВЗ$) і готова продукція ($ГП$) дорівнюють сумі короткострокових кредитів і позикових коштів ($ККПК$), що беруть участь у формуванні запасів, або перевищують її:

$$ВЗ + ГП > ККПК \quad (6.4)$$

– незавершене виробництво (НВ) і витрати майбутніх періодів (ВМП) дорівнюють величині власного оборотного капіталу або менші від неї:

$$\text{НВ} + \text{ВМП} < \Sigma \text{ВОК} \quad (6.5)$$

У цій ситуації існує можливість відновлення рівноваги за рахунок поповнення джерел власних коштів, скорочення дебіторської заборгованості, прискорення оборотності запасів.

Четвертий тип фінансової стійкості — це кризовий фінансовий стан. За цього типу стійкості підприємство знаходиться на межі банкрутства, за якого запаси і витрати більші від суми власних оборотних коштів, кредитів під товарно-матеріальні цінності та залучених тимчасово вільних джерел засобів:

$$\Sigma \text{В} > \Sigma \text{ВОК} + \text{КР}_{\text{тмц}} + \text{Д}_{\text{т.в}} \quad (6.6)$$

Така ситуація свідчить про неспроможність підприємства розрахуватися за своїми зобов'язаннями. Вона стає причиною нестійкого фінансового стану в поточному періоді, що призводить до втрати фінансової рівноваги у довгостроковій перспективі.

Керівництву підприємства необхідно негайно з'ясувати причини такого стану, розробляти заходи щодо відтворення фінансової стійкості. Необхідно спрямовувати дії на обґрунтоване зменшення запасів і витрат, поповнення власних оборотних коштів і прискорення обертання капіталу в поточних активах.

6.5. Оцінка запасу фінансової стійкості

Важливим аспектом фінансового аналізу є визначення запасу фінансової стійкості, що дає змогу належним чином обґрунтувати управлінські рішення в бізнесі. Такий аналіз прийнято називати маржинальним аналізом. Методика його базується на вивченні співвідношення між трьома групами важливих економічних показників: «витрати — обсяг виробництва (реалізації) продукції — прибуток» і прогнозуванні величини кожного із цих показників при заданому

значенні інших. Даний метод управлінських розрахунків називають ще аналізом беззбитковості або сприяння доходу, або CVР-аналізом.

Проведення маржинального аналізу вимагає дотримання ряду мов, таких як:

- необхідність поділу витрат на дві частини — змінні і постійні;
- змінні витрати змінюються пропорційно до обсягу виробництва (реалізації) продукції;
- постійні витрати не змінюються в межах релевантного (значимого) обсягу виробництва (реалізації) продукції, тобто в діапазоні ділової активності підприємства, який установлено виходячи із виробничої потужності підприємства і попиту на продукцію;
- тотожність виробництва і реалізації продукції в рамках періоду часу, що розглядається, тобто запаси готової продукції істотно не змінюються.

Отже в основу методики покладено поділ виробничих витрат і витрат на збут залежно від зміни обсягу діяльності підприємства на змінні (пропорційні) і постійні (непропорційні) та використання категорії маржинального доходу.

Для розрахунку запасу фінансової стійкості (зони безпечності) підприємства використовують такі показники форми № 2:

- виручку від реалізації (без ПДВ і АЗ) (рядок 035 ф. № 2);
- маржинальний дохід (ряд. 050 ф. № 2);
- постійні витрати (рядки 070, 080 ф. № 2).

На основі вказаних даних ф. № 2 визначають поріг рентабельності та запас фінансової стійкості.

Маржинальний дохід підприємства являє собою постійні витрати і прибуток.

Поріг рентабельності (Прен) являє собою відношення суми постійних витрат (ПВ) до питомої ваги маржинального доходу у виручці (ПВМД).

Економічний зміст цього показника полягає в тому, що визначається та сума виручки, яка необхідна для покриття всіх постійних витрат підприємства. Рентабельність тут дорівнює нулю. За допомогою цього показника розраховують запас фінансової стійкості (ЗФС):

$$\text{ЗФС} = \text{ВР} - \text{Прен.} \quad (6.7)$$